

Baranyai Katalin

Hitvallás és létforma „Sion váraiban”

Sárospatakot a magyar puritanizmus egyik bástyájaként szokás számon tartani a protestáns szakirodalomban, de vajon mernénk-e laikusként biztosat mondani akár csak a puritanizmus szóról, köznapni értelmezésén túlmenően? Pedig e város szerkezete, emlékörző helyei (kollégiuma, könyvtára, iskolakertje, temetője) és iskolakultúrája mind annak a hajdani közösségnek a „helyhez kötő hajlandóságát” hirdeti, amely az öltözködés és az életvezetés részleteitől a kegyességi célú olvasmányok megjelenetéséig valahogyan maga is elfogadta vagy továbbadta e szellemiséget.

Jelen könyvajánlás nem titkolt célja, hogy örömmel jelentse: a közelmúltban megjelent egy olyan szélesebb érdeklődésre számot tartó, olvasmányos tanulmánykötet, amelynek egyes oldalain és egész háttérében, a Patakot is felemelő európai hatások egyikeként, a puritanizmus életelveinek beáramlását és irodalmi meggyökerezését követheti végig a kíváncsi olvasó.

Comenius nagy korszakáról van szó, igen, de ezúttal nem a neves pedagógus pánszofikus tanaira, vagy a kor tudományos előmenetelét serkentő, jobbra ismert törekvésekre irányul a figyelem, hanem arra a bumfordi, vidékies magyar kálvinizmusra, amelynek felidézése vagy

eszményítése Patak irodalmának egyik jellegzetessége. Szándékosan kihívó jelzőim magyarázatát a könyv sárospataki vonatkozású tanulmányából pontosan idézem: „a puritanizmus, e magyar földön körülbelül az 1630-as években gyökeret vert spirituális, intellektuális, egyházkeresztyén reformokat sürgető vallási mozgalom, Sárospatakon korántsem volt egyértelműen város-eklézsia-iskola „szentháromságát” jelentő, az ortodox református körökkel szemben álló, ám egyébként egységes és harmonikus mozgalom. Nem is lehetett, hiszen a puritanizmus bázisát Patakon nem egy mezőváros széles paraszt-polgári rétegei jelentették, hanem a Rákóczi-család, pontosabban csak Lorántffy Zsuzsanna és kisebbik fia, Rákóczi Zsigmond rokonszenve és pártfogása.

E helyzet Patakon és vonzáskörzetében különösen fontos szerepet rótt azokra a külhonban megfordult, tollforgató prédikátorokra, akik e mozgalom napi szellemi táplálékát, a családi és közösségi olvasmányoknak szánt könyveket szerzőként-fordítóként összeállították és kiadták, vagy közvetlenül ígét hirdettek. Ugyancsak sokszoros felelősség hárult a kor protestáns igehirdető és erkölcsjobbító irodalmára az írói mesterség, a nyelvhasználat erőpróbája miatt. Szerencsére,

hozzáértő olvasói kalauz segítségével (Petróczi Éva ilyen beavató kísérő és csintalan tudós-olvasótárs) követni lehet egy-egy szövegben emelkedettség és ma már ugyancsak csemegének számító puritán hétköznapiság egymás mellett élését, vagy a magyarítás akár nyelvi, akár tartalmi elcsúszásainak az okait.

A zamatos, nehézkes nyelvi fordulatokkal bíbelődés a költőként és fordítóként ismert tanulmányíró társaságában cseppet sem unalmas foglalatosság, és mindenképpen indokolt. A megidézett kor a verbális kommunikáció, a magyar nyelvhasználat első nagy robbanásának, ugyanakkor a külhoni személyes kapcsolatok, hatások és termékenyítő átvételeknek a kora. Tolnai Dali János, a sok harcot megharcolt pataki lelkipásztor-tanár 1633-1638 között „csaknem öt esztendő telt Angliában, elsősorban Londonban, s ott a sziléziai származású kereskedő és tudományszervező, Samuel Hartlib elvbaráti köréhez tartozott.” A Rákóczi-család szolgálatában álló, a fejedelemsasszonyban különösen jó patrónust találó Medgyesi Pál Cambridge-ben kapott mintát a puritán kommunikáció egyszerű stílusára. 1632-ban és később többször megjelentetett, nagy hatású népkönyvvé vált Praxis pietatis c. műve egyenesen Lewis Bayly akkor világhírű The Practice of Piety c. puritán traktátusának a mindennapi magyar életre átültetett agitatív erejű változata. Maga a „kontrollszerkesztő”, a rövidéletű Ruszkai András (később erdőbényei lelkész) szintén pataki diák; peregrináló diáktársa volt Medgyesinek,

aki erről műve ajánlásában megemlékezik.

A szerző vizsgálódásai, magyar és angol források után eredő kitarató nyomozása két területen hoztak laikus számára is értelmezhető eredményeket. A katolikus barokk magyar nagyteljesítményeit, heroikus embereszmenyét egy nem kevésbé elszánt, de a hatóköre miatt mégiscsak világiasabb és életszerűbb protestáns egyházi prózairodalom portréjával egészítette ki. A források kutatása közben rátalált olyan közvetlen személyes szellemi kapcsolatokra, hatásokra, amelyek az érintett magyar protestáns literátor nemzedékeket elindították, s így nyugtázhatta akár a hatások, akár a befogadók nemes és alkalmas voltát, esetleg a közvetítés sajátos magyar furcsaságait.

A kötet felépítése a kutatás mind szélesebb köreit követi. A Sárospatak vonzásában c. nyitó fejezet a fent említett témakörökben szolgál egészen aprólékos eligazítással. Például Medgyesi Pál és patrónája, Lorántffy Zsuzsanna hierarchikus viszonyára vonatkozóan. És közben fény derül az egyik szempontból sem tipikus korabeli viselkedésmódra (a prédikátor praktikus „értelmiségi”, a fejedelemsasszony emancipált hitépítő), az elkötelezett szerző „művelődéstörténeti” igazságot szolgáltat a derék prédikátor-íróknak. A Sion várai fejezet kitér a puritánizmus körét a mezővárosokra, mindeneke előtt Debrecenre, megmutatva az ottani életvitel, a „Lentföldi” gondolkodás másféleségét. Ennek és a Puritán életminták c. fejezetnek az adatgazdag

tanulmányai vonzhatják leginkább a régi korok hétköznapijaira kíváncsi olvasókat. Szó esik szerelemről, szexualitásról és a házasságról, tehát a férfi-nő szerepről, a gyermekhalál értelmezéséről és feldolgozásáról a korban divatossá vált búcsúztató versek alapján, beleolvashatunk Köleséri Sámuel uram illendően szűkszávú naplójába. A tudományos haszon sem marad el: igazság tétetik Bod Péter kritikai és elhajló munkái fölött, és bizonyítékokat látunk a humanista örökség költői továbbélésére Sir Philip Sidney zsoldár-fordításában.

Az Angliától Új-Angliáig s végül a Szomorkás utóhang írásai a nagyvilágba vezetnek. A szerző valóságosan is útra kel: John Donne verses bejegyzésének címettje, egy körmöcbányai diák, bizonyos Michael Corvinus kiléte után nyomoz sikerrel, John Bunyan ifjúsági regénykezdeményének kapcsán Bunyan egyik munkájának rézkarc mellékletét is plasztikusan bemutatja. (Hasonló illusztráció díszíti Petrőczy Éva tanulmánykötetét is egy meghitten zsoldárokat éneklő család jó arányú képével.) Emily Dickinson személyéért pedig átkel az óceánon túlra. Csupán érdekes vagy célravezető filológiai adalékokkal és a puritanizmus helyenként unalmas vagy terjengős stílusának szeretetre méltóságát magyarázva-magyarítva mégsem lehetne ébren tartani az olvasói figyelmet. Petrőczy Éva lendületes nyelvezetével - fordulataival, meglepően őszinte, modern olvasói elvárásaival és egy-egy váratlan, mai szóhasználatával - nyeri meg olvasóját. Ami-

kor a legutolsó tanulmányban tárgyának külhoni referenciáit számba véve azt panaszolja, hogy a puritán mozgalmat még kései magyar szerzők is leginkább úgy értékelik: angol mozgalom maradt, mi már meggyőződünk az ellenkezőjéről. (Bárha lenne ismét peregrinus, aki a múlt ezen kisvilágáról hírt adna legalább a saját lehetőségei szerint!)

A kötetet bármely felekezetű, foglalkozású és mindkét nembeli olvasónak végül a következőkkel ajánlom praktikusán: Petrőczy Éva kötetének afféle próbája volt, hogy valamennyi írás elhangzott élőszóban 1998 és 2002 között. A szerző, anélkül, hogy figyelmen kívül hagyná a hasznosság és az élvezetesség korabeli követelményét, és ezzel eltaszítaná a mai olvasót, tudós filológusként is költőszemmel talált rá a kor házi olvasmányoknak is szánt vagy a mindennapi élet alkalmához kapcsolódó, biblikus ihletettségű prózájának és verseinek általában fordításokban fellelhető gyöngyszemeire. Miért olyan figyelemre méltó egy ilyen könyv, amikor napjainkban még az egész szentek és poéták is kimentek a divatból? Azért, mert a szerző tudatában van, hogy a gyöngeségek vállalásával megerősödött modern ember képes hitet, mármint teljes hitet és teljes emberi világot hordozni magában.

(Petrőczy Éva: Fél-szentek és fél-poéták. Régi Magyar Könyvtári Tanulmányok 5. Balassi Kiadó, 2002)

